

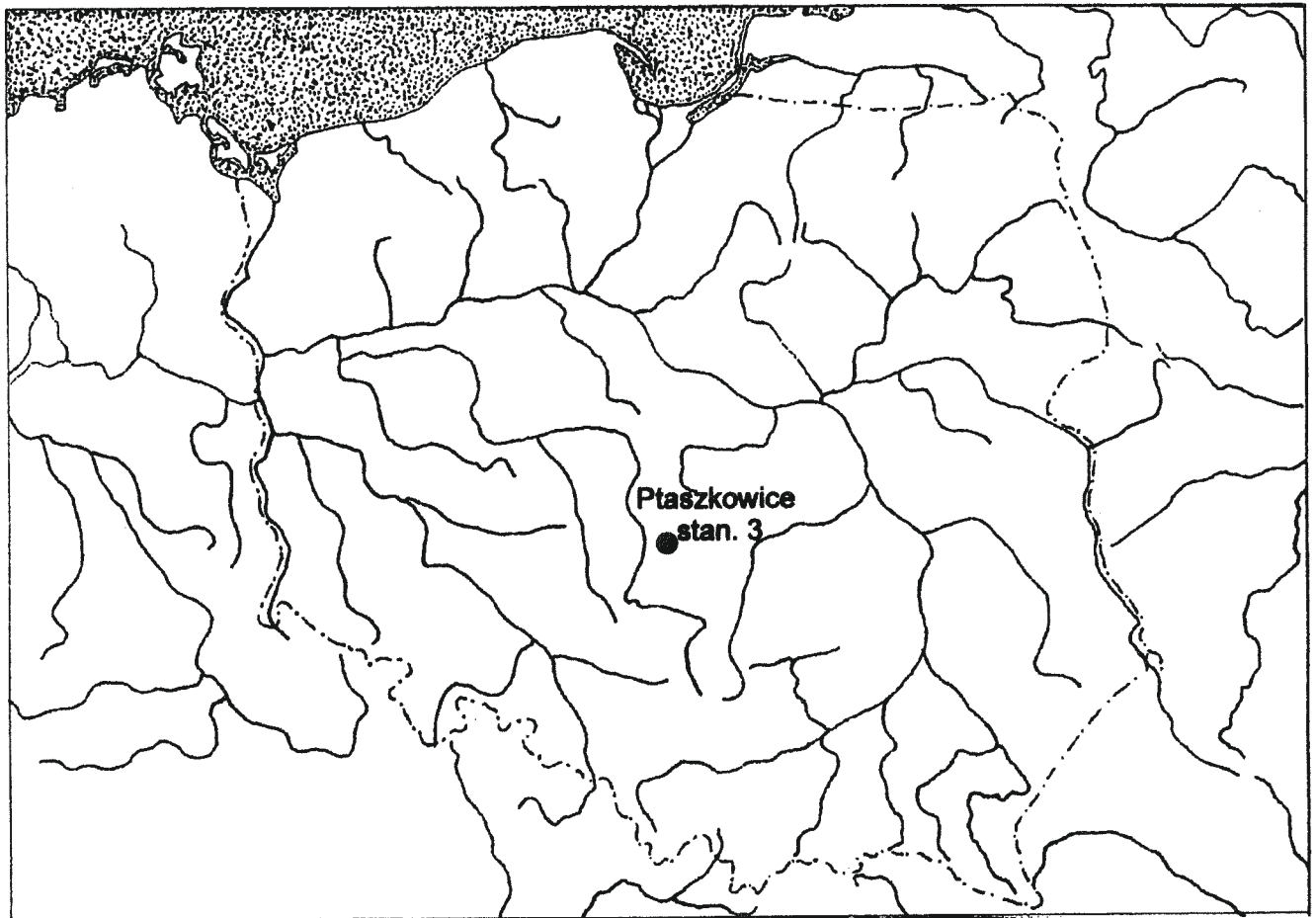
Andrzej Pelisiak

Ptaszkowice, stan. 3, gm. Zapolice, woj. łódzkie. Osada kultury pucharów lejkowatych

1. UWAGI WSTĘPNE

Stanowisko oznaczone numerem 3 w Ptaszkowicach, gm. Zapolice, woj. łódzkie (51°32'25'' N, 18°57'12'' E) odkryte zostało w trakcie badań AZP w 1985 roku (ryc. 1, 2). Na powierzchni dominowały materiały (fragmenty naczyń) kultury pucharów lejkowatych (dalej: KPL). W jednym miejscu, na obrzeżach stanowiska, odkryto również kilka fragmentów ceramiki z wczesnego okresu epoki brązu. Cerami-

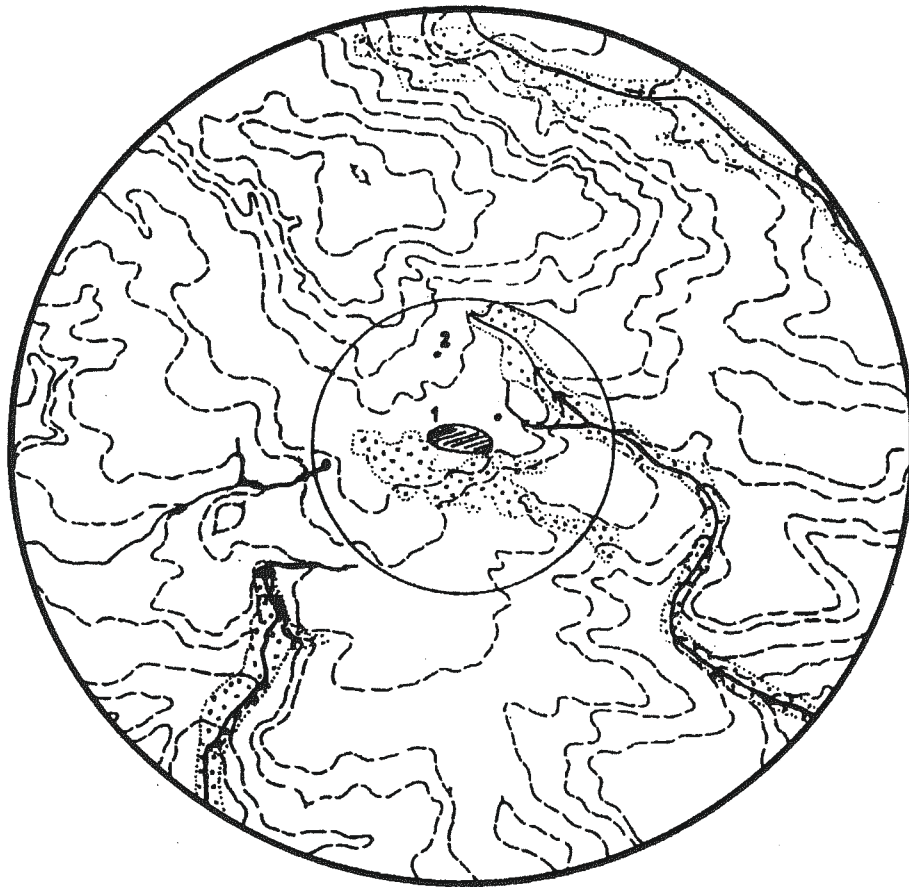
ka KPL zalegała na obszarze prawie 1,5 hektara, co umieszczało tę osadę w grupie największych obiektów tej kultury w Polsce Środkowej. Już w trakcie pierwszych badań powierzchniowych stwierdzono niszczenie stanowiska niewielkimi piasznicami. Jego część kilka lat wcześniej została zalesiona. Pozostały obszar był nieużytkiem i tam też odnotowano największe destrukcje. Zastany obraz kwalifikowały

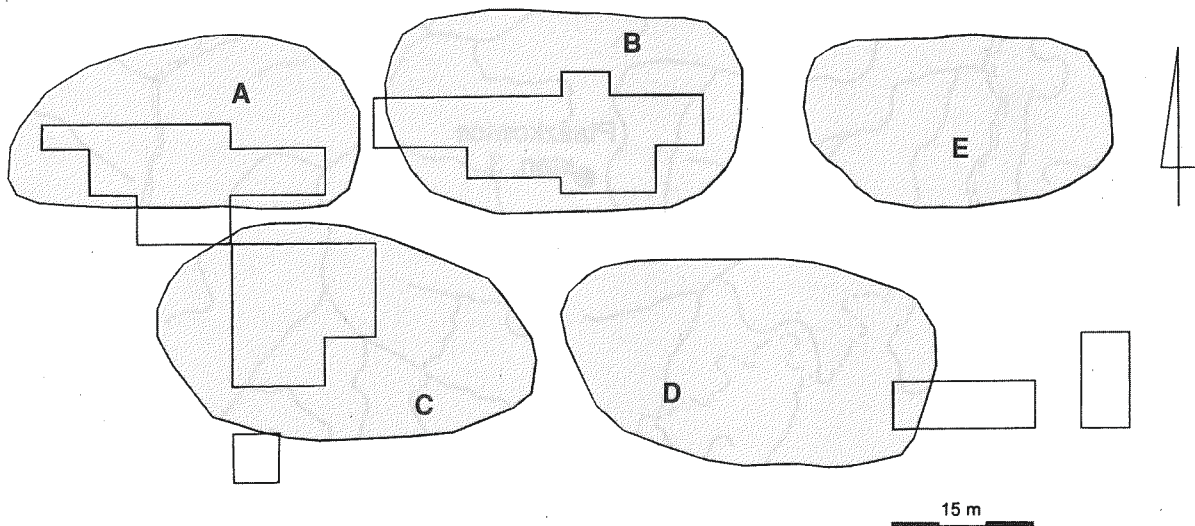
Ryc. 1. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Ogólna lokalizacja stanowiska

Abb. 1. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Allgemeine Lokalisierung der Fundstelle

Рис. 1. Пташко́вицы, пам. 3, Лодзьское воев. Местонахождение памятника

Ryc. 2. Ptazkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Położenie osady KPL na tle warunków fizjograficznych w promieniu 1 i 3 km od stanowiska. 1 – osada, 2 – pojedyncze przedmioty krzemienne
 Abb. 2. Ptazkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Lage der Trichterbechersiedlung in Verbindung mit den physiographischen Bedingungen im Umkreis von 1–3 km von der Fundstelle
 Рис. 2. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Расположение поселения КВС на фоне физиографических условий местности в радиусе 1 и 3 км от памятника

Ryc. 3. Ptazkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Ogólny plan stanowiska z naniesionymi wykopami archeologicznymi
 Abb. 3. Ptazkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Allgemeiner Plan der Fundstelle mit markierten archäologischen Ausgrabungen
 Рис. 3. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Общий план памятника с археологическими раскопами

stanowisko do przeprowadzenia na nim jak najszybciej ratowniczych badań wykopaliskowych.

W 1987 roku przeprowadzono w Ptaszkowicach szczegółowe badania powierzchniowe. Stwierdzono wówczas, iż zabytki ruchome zalegają na powierzchni w postaci dość wyraźnych, rozdzielających się skupisk. Dokładnie spenetrowano otoczenie osady. Poczyniono również obserwacje w zakresie środowiskowych uwarunkowań osadnictwa na tym terenie.

W latach 1988 i 1989 przeprowadzono na stanowisku w Ptaszkowicach badania wykopaliskowe (ryc. 3). Miały one charakter rozpoznawczo-ratowniczy. Założeniem badań było pozyskanie materiału pozwalającego na uzyskanie odpowiedzi na pytania podstawowe, dotyczące chronologii oraz organizacji wewnętrznej osady. Prace wykopaliskowe koncentrowały się w obrębie trzech z wydzielających się na powierzchni skupisk zabytków ruchomych. Przebadano obszar 900 m². Podstawową jednostką eksploracyjną był kwadrat (odcinek) o wymiarach 5 x 5 m. Wszystkie odkryte przedmioty dokumentowano trójwymiarowo w ramach poszczególnych odcinków.

2. STRATYGRAFIA

Zastana w Ptaszkowicach sytuacja stratygraficzna łączy się z eolicznym charakterem podłoża oraz sposobem użytkowania tego terenu w czasach nowożytnych. Do połowy lat pięćdziesiątych XX wieku zajmowały go pola uprawne mieszkańców Rojkowa i Ptaszkowic. Później teren ten nie był użytkowany rolniczo. Cienka warstwa próchnicy ornej ulegała szybkiemu zniszczeniu, głównie wskutek wywiewania. W czasie, gdy podjęto badania wykopaliskowe, procesy eoliczne były już na tyle zaawansowane, iż w wielu miejscach poziom użytkowy osady był na głębokości kilku centymetrów lub też zaznaczał się na powierzchni. Tworzyła go wyraźna warstwa kulturowa. Charakteryzowała się intensywniejszą niż otoczenie (leżała na piaskach eolicznych podłoża)

Osada KPL w Ptaszkowicach, stan. 3, leży w południowej części rozległej, płaskiej wydmy (A. Pelisiak 1991). Na południe od osady, w odległości 25–40 rozciąga się, obecnie zabagniona, dolinka o szerokości 50–300 m. Jest to strefa źródłowa dwóch niewielkich strug. W otoczeniu osady przeważają obszary lekko sfałdowanej wysoczyzny. Wysokości względem dochodzą tu do 10 m. Największe płaty wysoczyzny rozciągają się na północny zachód od stanowiska i, poza wspomnianą już dolinką, na południe. Około 500 m na północ i północny wschód od osady wysoczyzna przecięta jest małą dolinką, gdzie ulokowane są źródła bezimiennej strugi. Jej szerokość nie przekracza tam 150 m. Wśród utworów pokrywowych wysoczyzny w otoczeniu osady przeważają piaski gliniaste i gliny. Obszary te są potencjalnym siedliskiem grądów. Obecnie pokrywają go głównie gleby bielcowe. Należy przypuszczać, iż w chwili założenia osady KPL dominowały w jej otoczeniu stosunkowo żyzne pierwotne gleby brunatne.

brunatną barwą. W jej obrębie odkryto większość fragmentów naczyń oraz przedmiotów krzemienych i kamiennych KPL. Grubość warstwy kulturowej miejscami dochodziła do 20 cm, zazwyczaj jednak nie przekraczała 15 cm. Najwyraźniejszą postać przybierała w centrum płatów. Wy płycała się na obrzeżach aż do zaniku. Należy przypuszczać, iż w takich strefach zarejestrowany rozkład ruchomego materiału zabytkowego odpowiada, w ogólnych zarysach, jego układowi pierwotnemu. Poza piasnicami nie zarejestrowano zakłóceń spowodowanych młodszymi wkopami. Należy odnotować, iż w badanych strefach, w obrębie skupisk materiałów KPL nie odnotowano pozostałości osadnictwa innych kultur pradziejowych.

3. ANALIZA MATERIAŁU

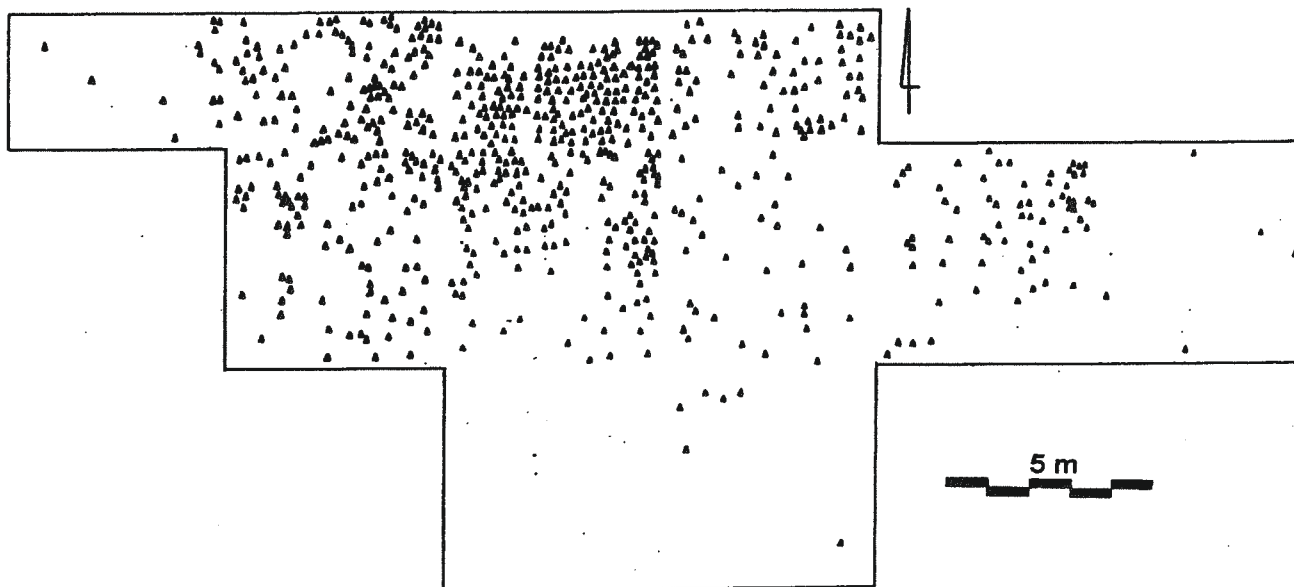
Na przebadanej części stanowiska (ryc. 3) odkryto 1035 fragmentów naczyń glinianych, polepę, 465 przedmioty krzemienne, przedmioty kamienne oraz nieliczne i bardzo drobne fragmenty kości. Rozrzut ceramiki, krzemieni i polepy nie był równomierny. Zabytki ruchome tworzyły skupiska, które pokrywały się z koncentracjami materiałów zalegających na powierzchni.

3.1. CERAMIKA

Ceramika (ryc. 4–8) na osadzie w Ptaszkowicach charakteryzowała się bardzo dużym rozdrobnieniem. Na ogół bardzo małe fragmenty stwarzają oczywiste ograniczenia przy próbach rekonstrukcji form naczyń. Nie jest również łatwo odtworzyć wachlarz stosowanych ornamentów. Od strony technologicznej zespół ten jest jednolity. Do gliny dodawano

drobny tłuczeń ceramiczny. Powszechny piasek mógł być intencjonalną domieszką, nie jest jednak wykluczone, iż stanowił naturalny składnik masy ceramicznej. Charakterystyczne ślady na powierzchniach ścianek oraz na ogół czarne przełomy wskazują na dodawanie do gliny pociętych traw, słomy oraz być może plew. Naczynia konstruowano z dolepianych sukcesywnie wałków. Powierzchnie były gładzone, a niekiedy, szczególnie w przypadku naczyń dużych, obrzucane warstwą rozwodnionej glinki.

Nie sposób odtworzyć pełny zestaw używanych form. Znaczna część odkrytych ułamków pochodzi z różnej wielkości pucharów. Zidentyfikowano też fragmenty najprawdopodobniej flasz z kryzą (niezdobione), a także dużych naczyń grubościennych: pucharów lub form workowatych. Te ostatnie zazwyczaj mają powierzchnie obrzucane rozwodnioną gliną. Naczynia miały prawie proste lub zwężające się krawę-

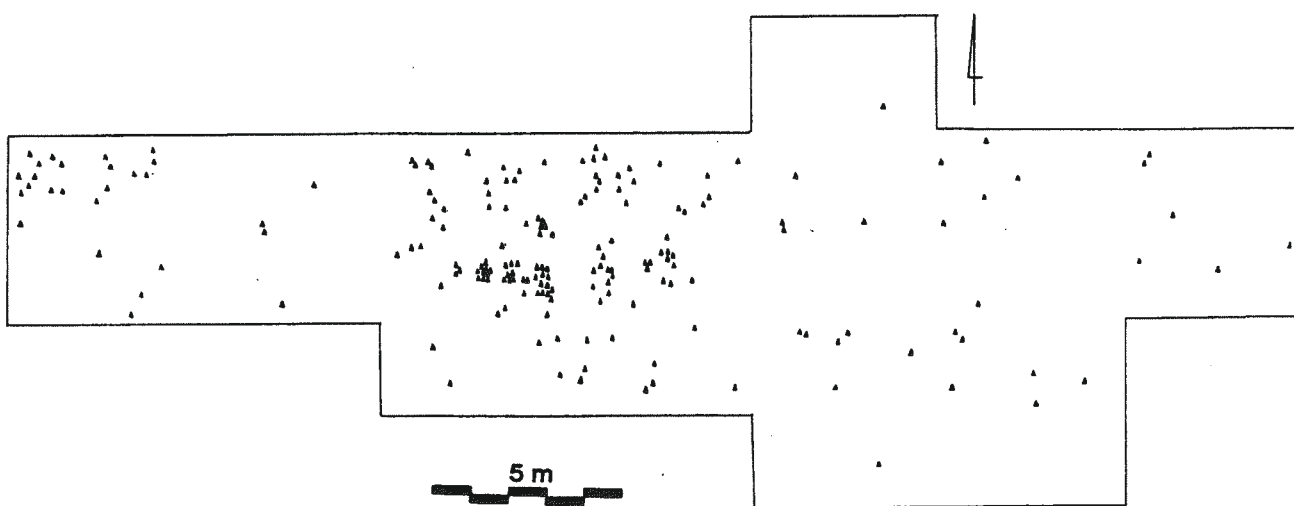

Ryc. 4. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia ceramiki KPL w warstwie kulturowej w części A stanowiska
 Abb. 4. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Keramik der Trichterbecherkultur in der Kulturschicht, Teil A der Fundstelle
 Рис. 4. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия керамики КВС в культурном слое памятника на участке А

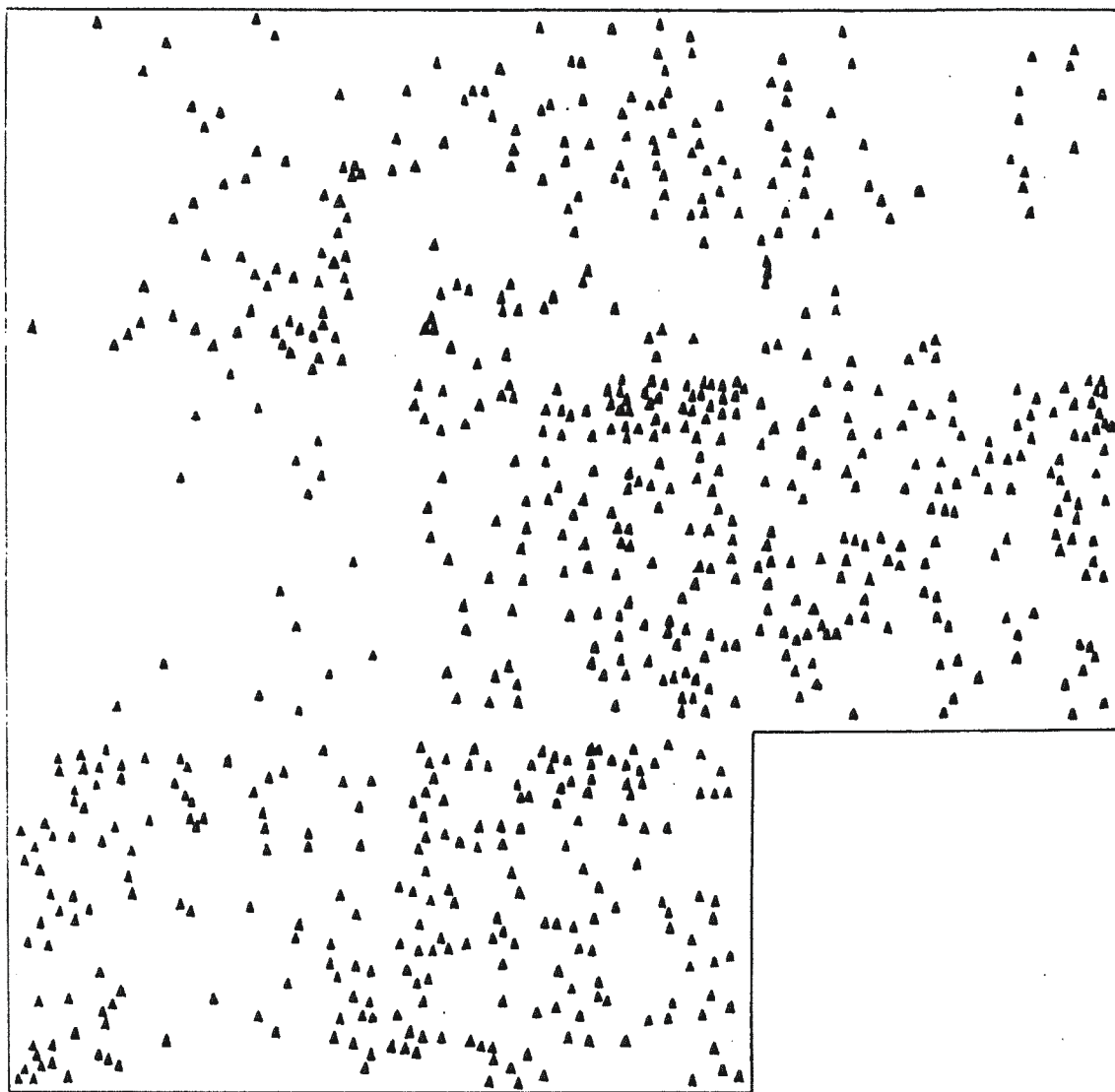
dzie. Niekiedy pod wylewem umieszczano listwy z ornamentem odciskanych palców (ryc. 7: 3; 8: 8). W wypadku pucharów przejście brzuśca w kołnierz jest bardzo wyraźne. Naczynia odnotowane w Ptaszkowicach mieszczą się w zastawie form typowych dla KPL w dorzeczu Grabi (A. Pelisiak 2002a, 2002b).

Na podstawie analizy odkrytego zbioru można przypuszczać, iż w użyciu były zarówno naczynia nieornamentowane (ryc. 7: 5, 6, 12, 13, 16, 19; 8: 3, 5, 7) jak i zdobione. Dekorację rejestrujemy na kołnierzu i (lub) na brzuścu. W strefie przykrawędnej najczęściej jest to ornament składający się z odciskanych, pionowych lub lekko ukośnych słupków różnej długości. Słupki układają się w postać nieprzerwanego

pasma (ryc. 7: 4, 9, 15, 17, 18; 8: 6, 10) lub grup oddzielonych od siebie przestrzeniami nieornamentowanymi (ryc. 7: 7, 8, 10, 11). W jednym wypadku stwierdzono zdobienie krawędzi naczynia trójkątnymi odciskami (Ryc. 7: 2). Znaczna część fragmentów przykrawędnych była niezdobiona. Na ornamentykę brzuśców składają się przede wszystkim drabinki rejestrowane w różnych układach (ryc. 7: 1; 8: 2). Zazwyczaj są jednoelementowe, po dwie obok siebie lub stykają się w postaci wiszących kątów. Górne partie brzuśców pucharów, tuż pod kołnierzem były niekiedy zdobione odciskanymi słupkami. W pojedynczych wypadkach zarejestrowano fragmenty: nieokreślonego motywu z odciskanymi punktami (ryc. 8: 4), cienkiej listwy z poprzecznymi nacięciami (ryc. 7: 14)

Ryc. 5. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia ceramiki KPL w warstwie kulturowej w części B stanowiska
 Abb. 5. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Keramik der Trichterbecherkultur in der Kulturschicht, Teil B der Fundstelle
 Рис. 5. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия керамики КВС в культурном слое памятника на участке В

Ryc. 6. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia ceramiki KPL w warstwie kulturowej w części C stanowiska
 Abb. 6. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Keramik der Trichterbecherkultur in der Kulturschicht, Teil C der Fundstelle

Рис. 6. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия керамики КВС в культурном слое памятника на участке С

oraz układu odciskanych słupków (ryc. 8: 1). W zbiorze z Ptaszkowic, stan. 3, stwierdzono ornament zygzyka z odciskanych słupków. Zarejestrowano go w specyficznych układach. Łączy się z naczyniami zdobionymi w strefie przykrawędnej zewnętrznej i wewnętrznej (ryc. 8: 9, 10). Jeden fragment ma przewiercony na zewnątrz otwór. Nie jest to pozostałość zdobienia, ale ślad zabiegu czysto funkcjonalnego (naprawy). Najprawdopodobniej po obu stronach pęknięcia wywiercono otwory potrzebne do związania naczynia, co umożliwiło jego dalsze wykorzystanie.

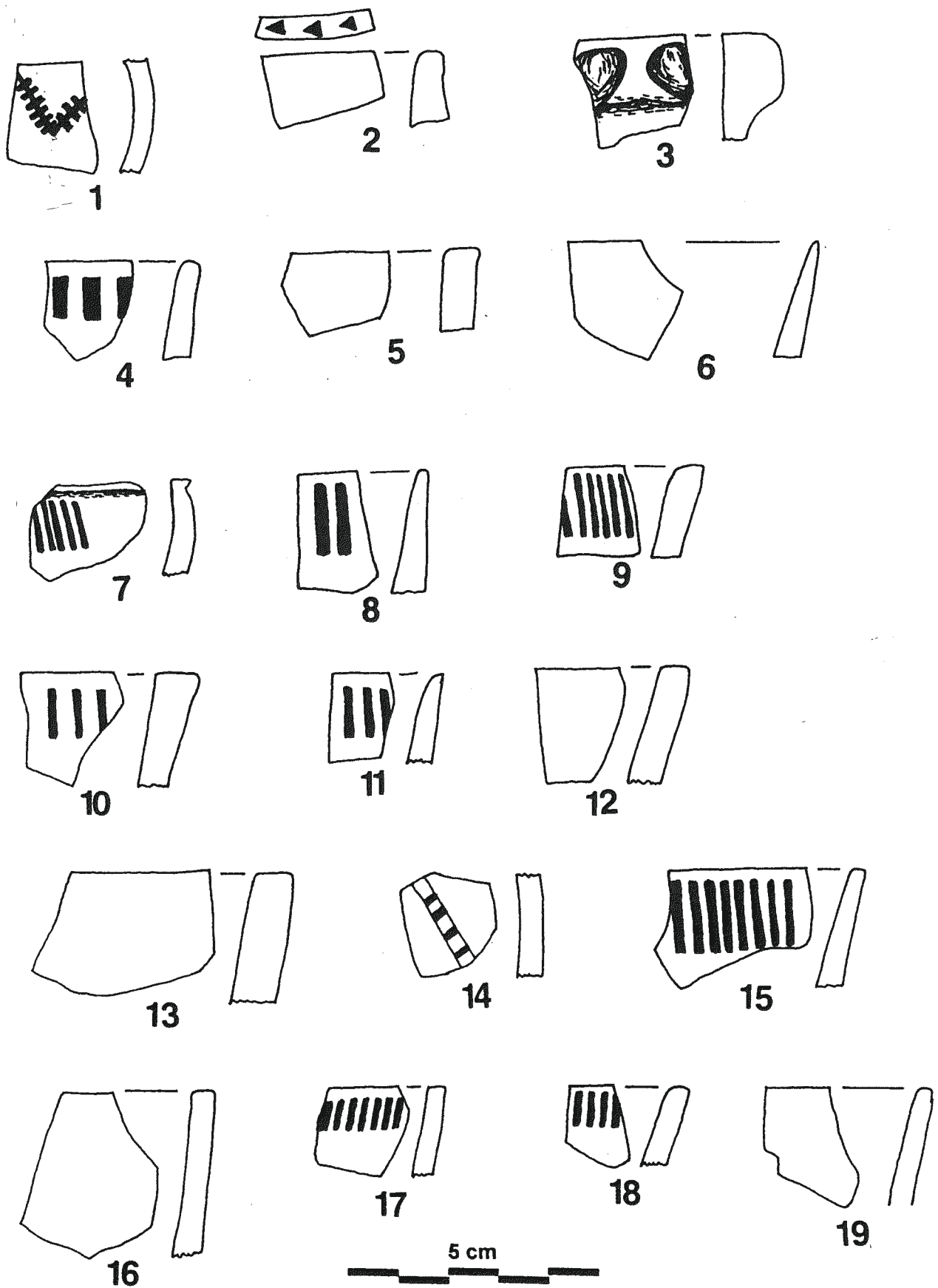
3.2. MATERIAŁY KRZEMIENNE

Materiały krzemienne odkryte w trakcie badań wykopaliskowych w Ptaszkowicach, stan. 3, tworzą zbiór dość licz-

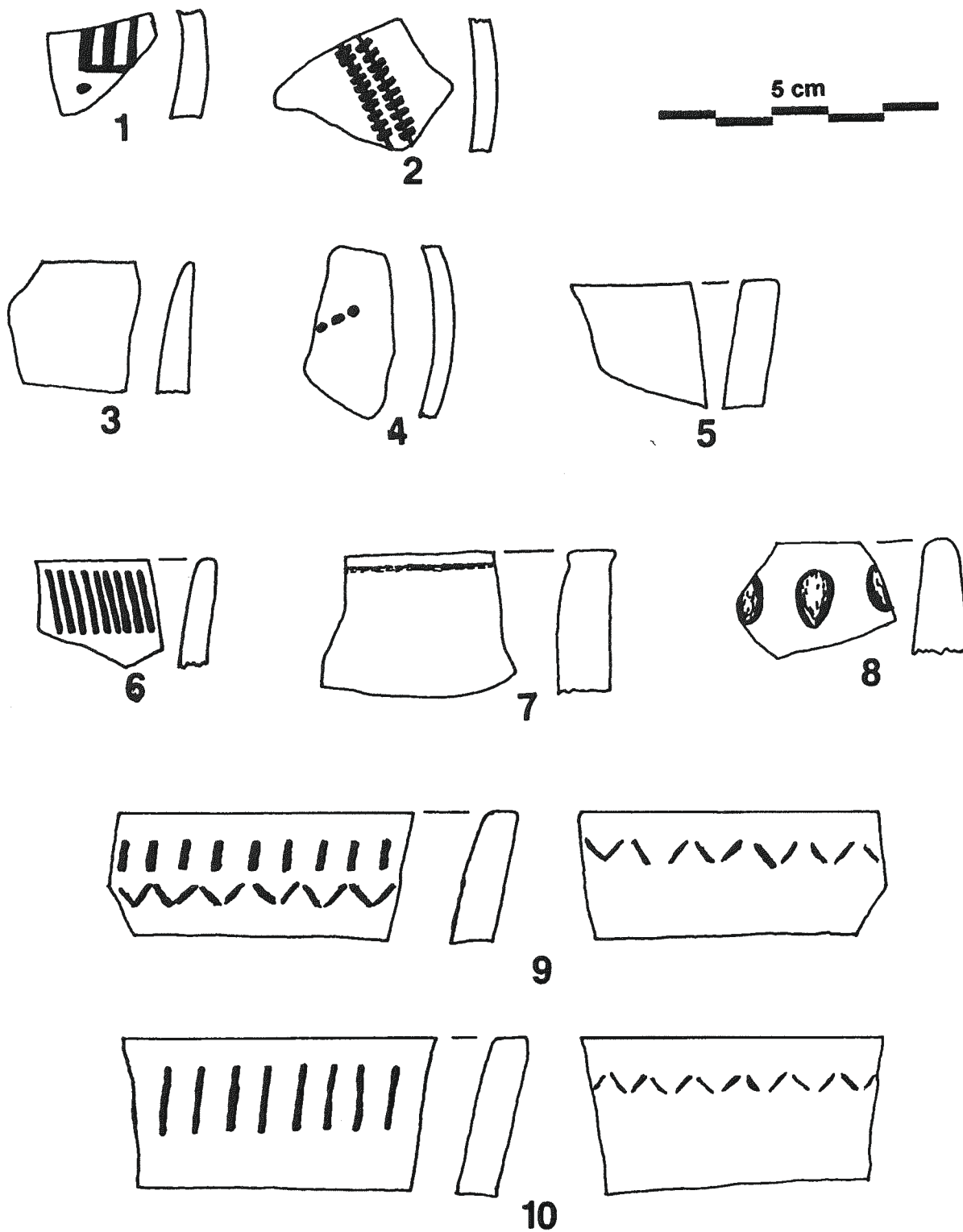
ny, o specyficznych cechach. Inwentarz ten, w przeciwieństwie do mocno rozdrobnionej ceramiki, stwarza znaczne możliwości analityczne.

Z badanej części osady KPL pochodzi 465 przedmiotów krzemianych (tabela 1, ryc. 9–13). Materiały zalegały w obrębie warstwy kulturowej o miąższości do 20 cm w układzie bezkrzemienicowym. Na badanym obszarze rozmieszczone były w obrębie dużych skupisk, gdzie towarzyszyły fragmentom naczyń, polepie i innym materiałom.

W rezultacie analizy surowcowej inwentarza krzemianego (tabela 1) stwierdzono, iż jego zasadnicza część wykonana jest z miejscowych krzemieni kredowych narzutowych. Dopełniają go nieliczne przedmioty z krzemieni: świeciechowskiego, czekoladowego, wołyńskiego, jurajskiego pod-

Ryc. 7. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Wybór ceramiki
 Abb. 7. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Keramikauswahl
 Рис. 7. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Выборка керамики

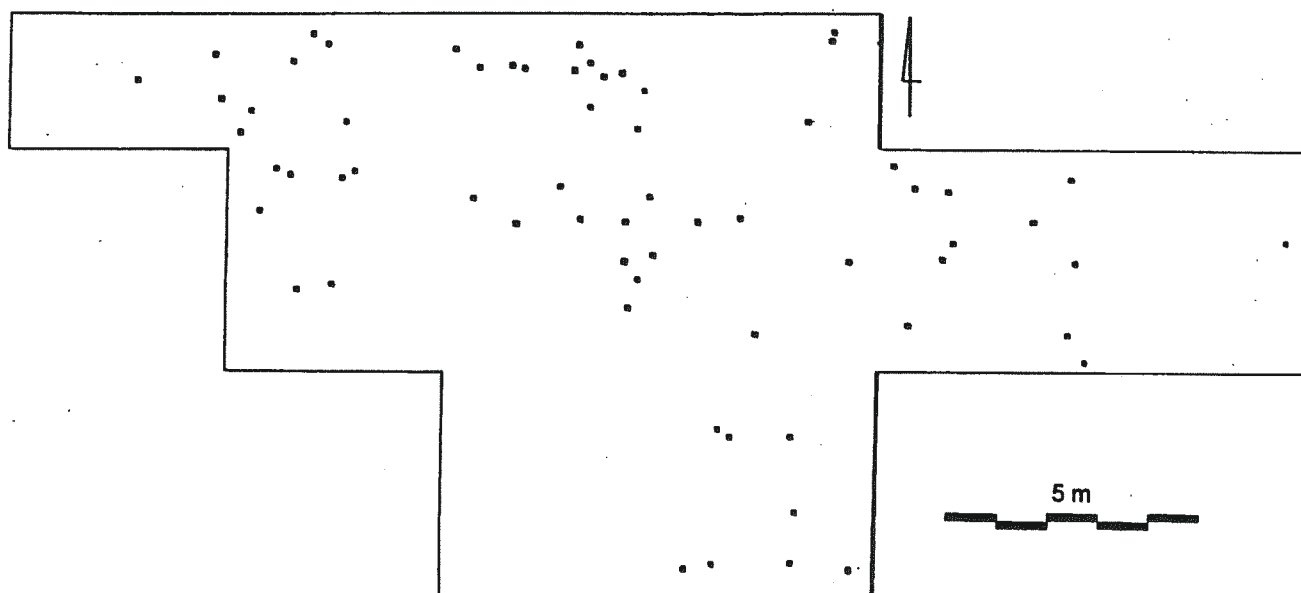
Ryc. 8. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Wybór ceramiki
 Abb. 8. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Keramikauswahl
 Рис.8. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Выборка керамики

Ptaszkowice, stan. 3, część A. Ogólna struktura typologiczno-surowcowa inwentarza krzemienego.
1 – bałtycki (jaskółczy chlebek); 2 – kredowy narzutowy; 3 – świeciechowski; 4 – czekoladowy; 5 – wołyński;
6 – jurajski podkrakowski; 7 – jurajski G; 8 – radiolaryt (?); 9 – przepalony

Kategoria materiału	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Razem	
	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	%
Okruchy	-	134	-	-	-	-	-	-	72	206	44,3
Okruchy złuszczone	-	9	-	-	-	-	-	-	-	9	1,94 (3,42)
Rdzenie odłupkowe	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,22 (0,38)
Odlupki z powierzchnią naturalną i ich fragmenty	1	38	-	2	-	-	-	1	-	43	9,25 (16,35)
Odlupki jednokierunkowe i ich fragmenty	-	53	4	-	-	-	-	-	-	57	12,26 (21,67)
Odlupki wielokierunkowe i ich fragmenty	-	22	-	-	-	-	-	-	-	22	4,73 (8,37)
Fragmenty nieokreślonych odłupków	-	-	-	-	-	-	-	-	45	45	9,68 (17,11)
Rdzenie wiórowe jednopiętowe	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,22 (0,38)
Rdzenie wiórowo-odłupkowe	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	0,43 (0,76)
Rdzeń wiórowo-odłupkowy używany jako tłuk	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,22 (0,38)
Wióry z powierzchnią naturalną i ich fragmenty	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	0,43 (0,76)
Wióry i ich fragmenty	-	17	3	4	-	1	1	-	11	37	7,96 (14,07)
Wióry metryczne	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	0,43 (0,76)
Zatępce	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,22 (0,38)
Odlupki z siekier	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,22 (0,38)
Łuszcznie	-	9	-	-	-	-	-	-	1	10	2,15 (3,8)
Narzędzia	-	19	-	3	1	-	-	-	3	25	5,38 (9,51)

krakowskiego. Jeden fragment wióra sklasyfikowano surowcowo jako krzemień jurajski odmiany G. Przyporządkowanie takie nie jest jednak pewne. Być może, iż w tym przypadku, mamy do czynienia z krzemieniem z północnej części Jury. Części materiału, z powodu przepalenia nie udało się sklasyfikować surowcowo. Materiały krzemienne analizowano zgodnie z regułami dynamicznej klasyfikacji typologicznej. Wyróżniono 6 podstawowych grup zabytków.

Grupa okruców (tabela 2) tworzy najliczniejszy zbiór przedmiotów krzemienych. Obejmuje 46,24% całego inwentarza. Tworzą ją dwie kategorie materiału. Pierwsza to naturalne okrucy krzemienia. Z uwagi na eoliczny charakter obszaru stanowiska, nie można ich uznać za naturalny składnik podłoża. Musiały być przyniesione na ten teren przez człowieka. Większość z okruców nie nosi jakichkolwiek, uchwytnych makroskopowo śladów używania. Można je

Ryc. 9. Ptaszowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia zabytków krzemienych KPL w warstwie kulturowej w części A stanowiska
Abb. 9. Ptaszowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Feuersteinfunde der Trichterbecherkultur in der Kulturschicht, Teil A der Fundstelle

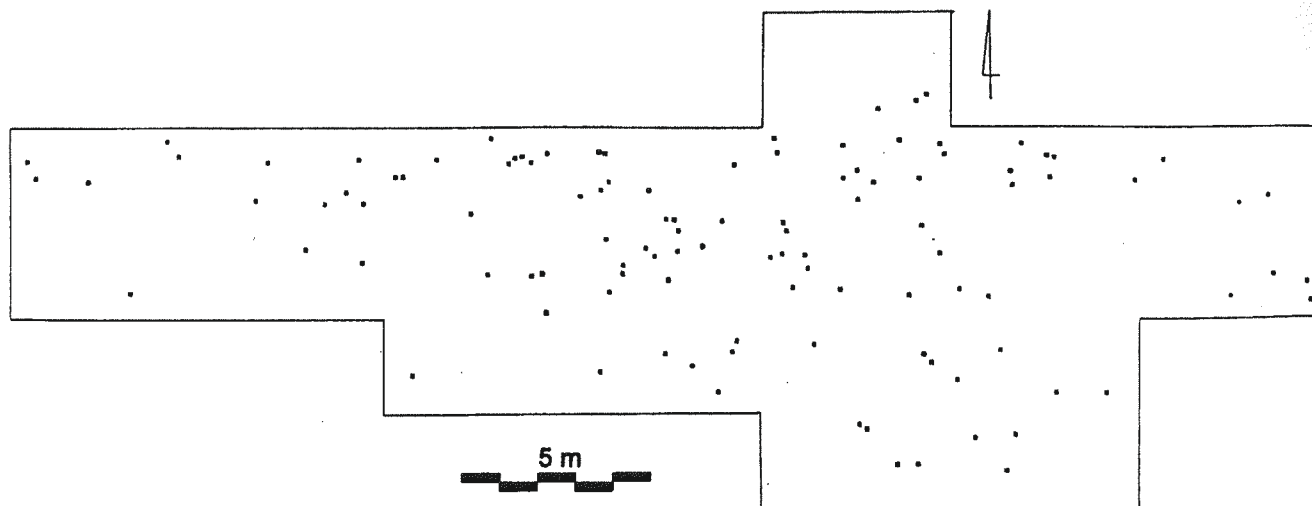
Рис. 9. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия кремневых находок КВС в культурном слое памятника на участке А

n
%
4,3
(3,42)
(0,38)
(16,35)
(21,67)
(8,37)
(17,11)
(0,38)
(0,76)
(0,38)
(0,76)
(14,07)
(0,76)
(0,38)
(0,38)
(3,8)
(9,51)

czy zbiór
nawet in-
warsza to
charakter
ny skład-
en przez
kolwiek,
Można je

ska
erbecher-
stke A

Ryc. 10. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia zabytków krzemiennych KPL w warstwie kulturowej w części B stanowiska
Abb. 10. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. . Planigraphie der Feuersteinfunde der Trichterbecherkultur in der Kulturschicht , Teil B der Fundstelle

Рис. 10. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия кремневых находок КВС в культурном слое памятника на участке В

uznać za surowiec sprowadzony do osady po wstępnej selekcji dokonywanej w miejscu znalezienia. Bryły te po próbach eksploatacji były zarzucane jako nie spełniające warunków dalszej obróbki. Można przypuszczać, iż cechą dyskwalifikującą były niekontrolowane pęknięcia powstałe w trakcie prób obtłukiwania, będące konsekwencją mikroszczelin, np. mrozowych. Naturalne bryły krzemienia odkryte w Ptaszkowicach są bardzo zróżnicowane pod względem wielkości. Najczęściej ich średnica nie przekracza 40 mm, choć kilka z nich odznacza się znacznie większymi rozmiarami.

Próby wykorzystania nawet niewielkich okruchów krzemienia narzutowego potwierdzają bryły z wyraźnymi śladami wstępnej eksploatacji odlupkowej. Zostały one stosunkowo szybko zarzucone najczęściej z powody pęknięć uniemożliwiających dalszą obróbkę.

Grupa eksploatacji odlupkowej. Jest to druga pod względem liczebności grupa materiałów krzemiennych z Ptaszkowic. Obejmuje 36,14% materiału, a nie uwzględniając okruchów aż 63,88% pozostałego inwentarza. Tworzy ją pięć podstawowych kategorii zabytków.

Rdzenie odlupkowe. W inwentarzu zidentyfikowano tylko jeden okaz wykonany z krzemienia kredowego narzutowego. Jest silnie wyeksploatowany. Piętę, boki i tył ma starannie zaprawione. Nie można wykluczyć, iż pierwotnie służył do pozyskiwania wiórów, a z uwagi na niedobory surowcowe w ostatniej fazie odbijano z niego tylko odlupki.

Odlupki z powierzchnią naturalną (tabela 3). Odkryto łącznie 42 okazy, z których 39 wykonanych jest z krzemieni narzutowych, a 3 z krzemienia czekoladowego. Odlupki z krzemieni narzutowych mają często całą górną stronę naturalną. Wskazują na obtłukiwanie naturalnych okruchów krzemienia w obrębie osady. Będąc w zgodzie z zasadami klasyfikacji dynamicznej należałoby je zakwalifikować do grupy eksploatacji wstępnej. Takiej grupy, jako osobnego etapu produkcji, w inwentarzu z Ptaszkowic celowo nie wyróżniamy. Taka decyzja podyktowana była specyfiką analizowane-

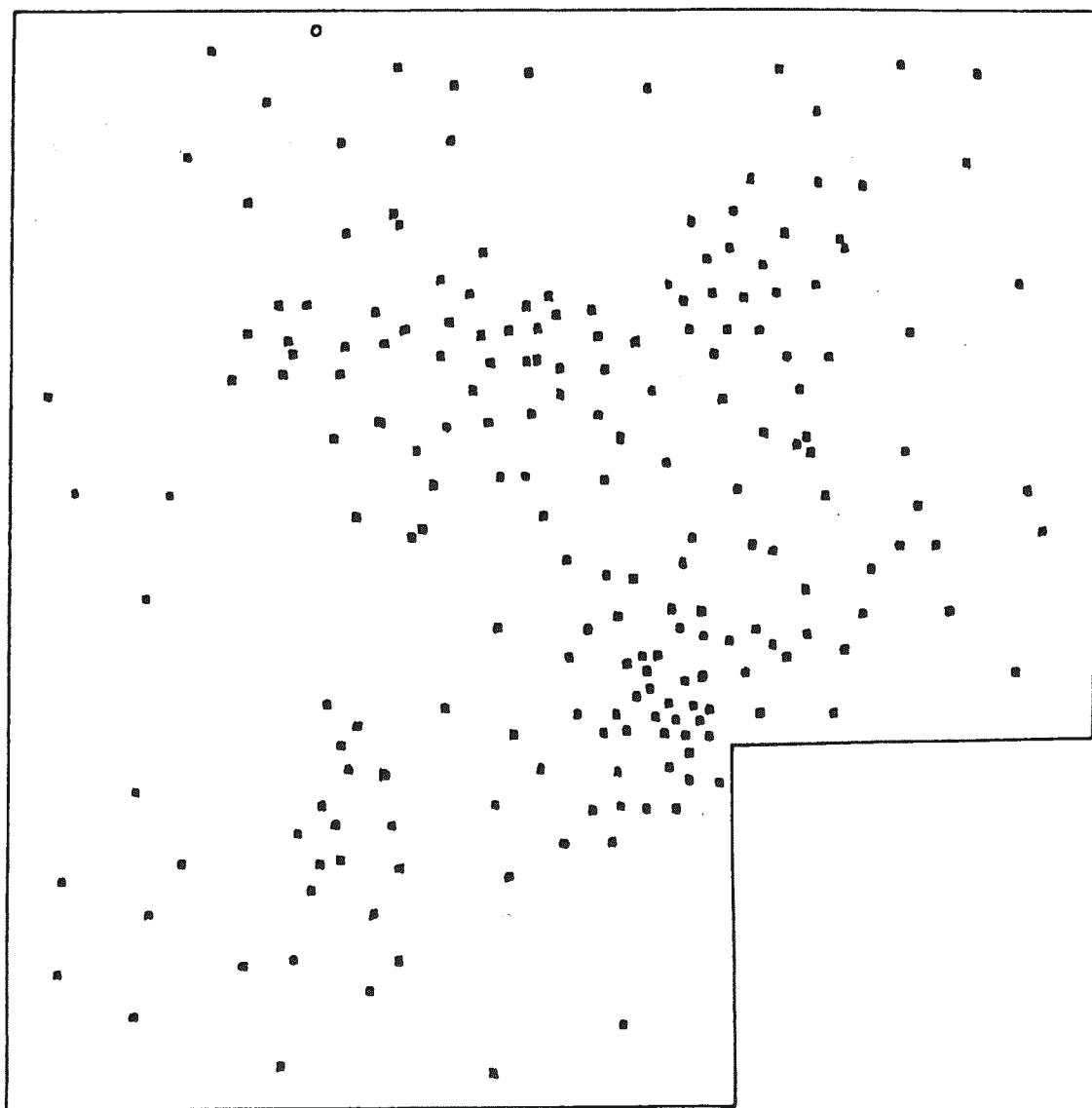
go zespołu. Jedną z jego cech jest często zatarcie granic między wstępnymi a finalnymi fazami eksploatacji brył. Jako przykład może posłużyć wykorzystywanie odlupków z powierzchnią naturalną jako narzędzi i do wykonywania narzędzi. Pozyskiwanie ich byłoby zatem jednocześnie obróbką inicjalną brył i finalnym etapem pozyskiwania pełnowartościowego półsurowca. W podobnych kategoriach należy rozpatrywać porzucanie okruchów krzemienia po odbiciu z nich zaledwie kilku, a w skrajnych przypadkach tylko jednego odlupka. Odlupki z powierzchnią naturalną charakteryzują się zróżnicowanymi, choć na ogół niewielkimi rozmiarami. Ich średnica zazwyczaj nie przekracza 30 mm, choć w dwóch przypadkach jest większa niż 45 mm. Najczęściej mają piętki zbliżone do krawędziowych i płaszczyznowe, rzadziej punktowe.

Najliczniejsze w tej grupie inwentarzowej są odlupki z negatywami wcześniejszych odbić zgodnymi z kierunkiem odbicia odlupka (tabela 3). Są to formy na tyle niecharakterystyczne, że mogą pochodzić z różnych procesów produkcji

Tabela 2

Ptaszkowice, stan. 3.
Struktura wielkościowa okruchów krzemiennych

Wielkość w mm	n	%
6–10	10	7,35
11–15	17	12,5
16–20	21	15,44
21–25	30	22,06
26–30	22	16,18
31–35	13	9,56
36–40	4	2,94
41–45	11	8,09
46–50	4	2,94
50+	4	2,94
Razem	136	

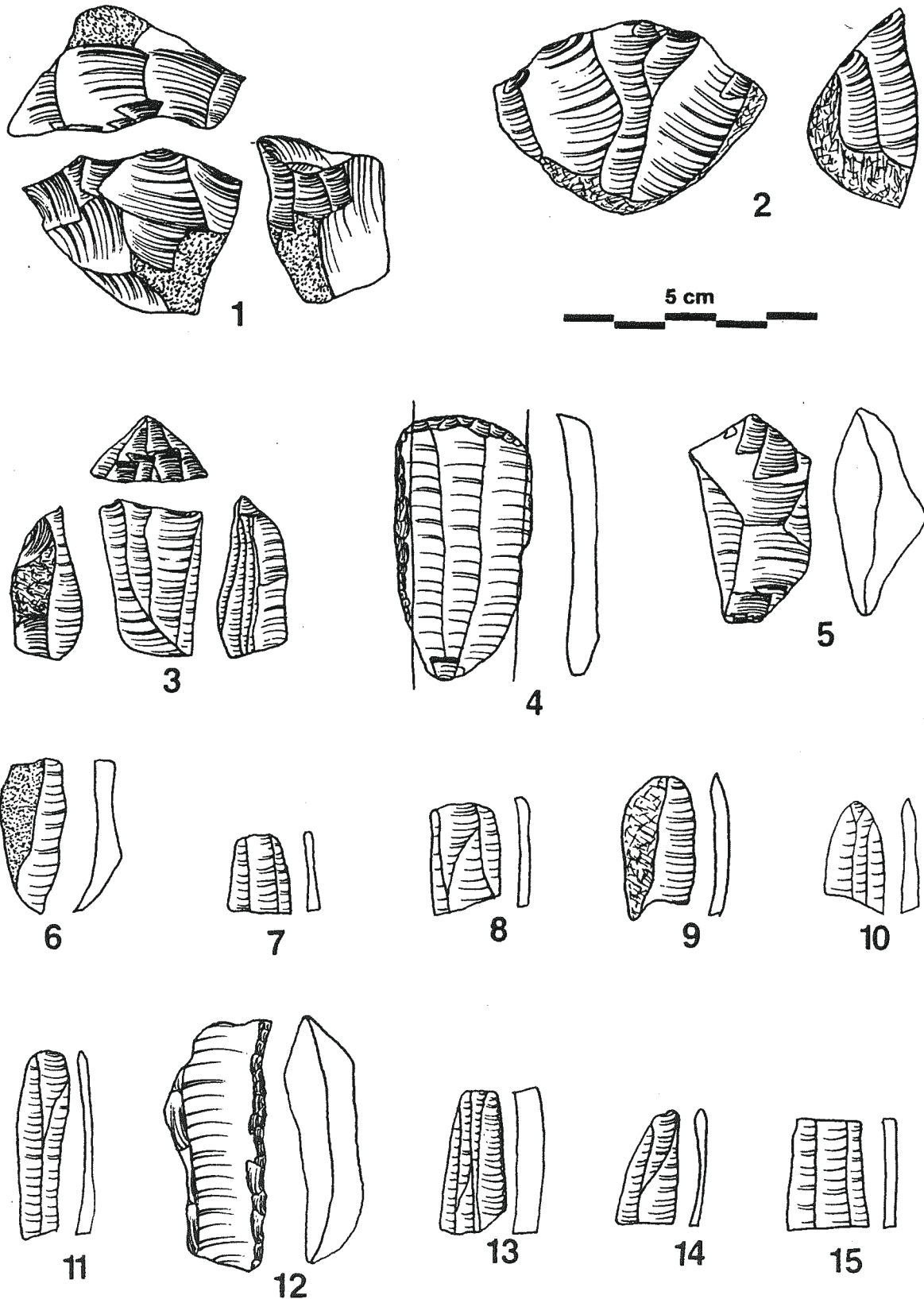
Ryc. 11. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia zabytków krzemiennych KPL w warstwie kulturowej w części C stanowiska

Abb. 11. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Feuersteinfunde der Trichterbecherkultur in der Kulturschicht, Teil C der Fundstelle

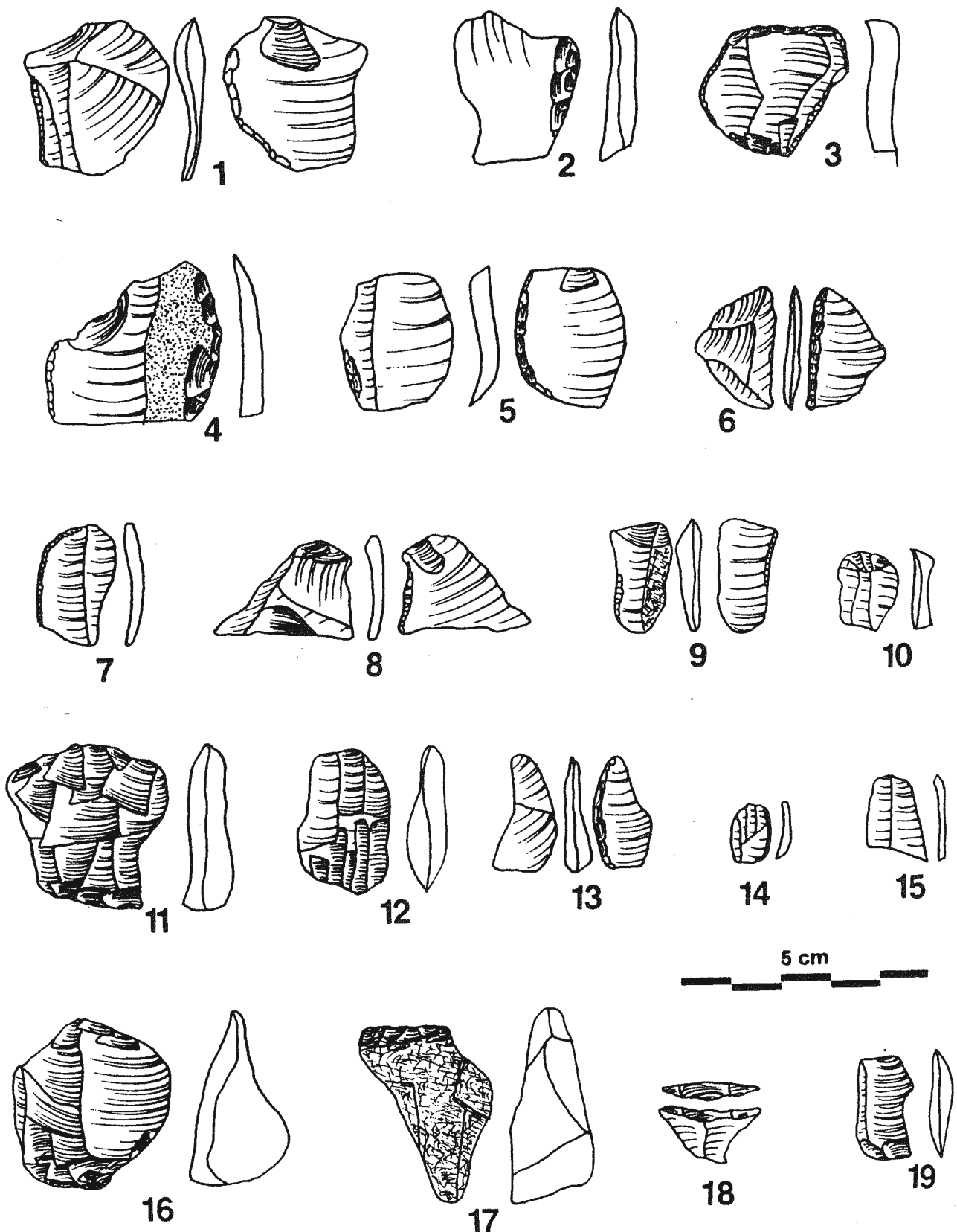
Рис. 11. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия кремневых находок КВС в культурном слое памятника на участке С

krzemieniarskiej. Jeden z nich (ryc. 13: 18) nawiązuje do odłupków przeniesionych (J. Kopacz, A. Pelisiak 1988). Odłupki te są zazwyczaj niewielkich rozmiarów. Mają piętki zbliżone do krawędziowych (czyli niekiedy upodabniają się do łuszczyk) lub płaszczyznowe. W Ptaszkowicach były wykorzystywane do produkcji narzędzi. Były także wykorzystywane jako narzędzia nieretuszowane. Większość wykonana jest z miejscowych krzemieni narzutowych. Zwraca natomiast uwagę obecność czterech okazów z krzemienia świeciechowskiego. Wskazują one na jakąś formę rdzeniowej obróbki także tego surowca na osadzie. Być może wiążą się z naprawą siekier lub rdzeni.

Dość liczne są odłupki z negatywami wcześniejszych odbić wielokierunkowych (tabela 3). Wszystkie wykonane są z krzemieni narzutowych. Ich rozmiary są częściej nieco większe niż w wypadku odłupków jednokierunkowych. Mają piętki płaszczyznowe lub zbliżone do krawędziowych. Odłupki wielokierunkowe pochodzą z eksploatacji odłupkowej rdzeni, choć nie można wykluczyć, iż powstawały także w trakcie innych zabiegów produkcyjnych. Na osadzie służyły do wyrobu narzędzi, a niektóre z nich używano jako narzędzia nieretuszowane. Ponadto w inwentarzu odnotowano 54 fragmenty odłupków przepalonych. Stan zachowania uniemożliwia ich kwalifikację typologiczną i surowcową.

Ryc. 12. Ptazkowiec, stan. 3, woj. łódzkie. Zabytki krzemienne. 1-3, 5, 8, 9, 12-15 - krzemień kredowy narzutowy; 4 - krzemień wołyński; 6, 7 - krzemień czekoladowy; 10 - krzemień jurajski podkrakowski; 11 - krzemień jurajski odmiany G
 Abb. 12. Ptazkowiec, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź - Wojewodschaft. Feuersteinfunde. 1-3, 5, 8, 12-15 - Kreide-Feuerstein; 4 - Wolhynien Feuerstein; 6, 7 - schokoladenfarbiger Feuerstein, 10 - Jura - Feuerstein aus der Umgebung von Kraków; 11 - Jura - Feuerstein Typ G
 Рис. 12. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Находки из кремня. 1-3, 5, 8, 9, 12-15 - кремь меловой эрратический; 4 - кремь волинский; 6, 7 - шоколадный кремь; 10 - кремь юрский подкраковский; 11 - кремь юрский разновидности G

Ryc. 13. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Zabytki krzemienne. 1, 2, 3-6, 7, 8, 11-14, 15-19 – krzemień kredowy narzutowy; 3, 10, 15 – krzemień czekoladowy; 7 – krzemień przepalony
 Abb. 13. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Feuersteinfunde. 1, 2, 3-6, 7, 8, 11-14, 15-19 Kreide – Feuerstein; 3, 10, 15 – schokoladenfarbiger Feuerstein, 7 – durchgebrannter Feuerstein
 Рис. 13. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Находки из кремня. 1, 2, 3-6, 7, 8, 11-14, 15-19 – кремень меловой эрратический; 3, 10, 15 – шоколадный кремень, 7 – пережженный кремень

Ptaszkowice, stan. 3. Struktura typologiczno-wielkościowa odłupków. 1 – z piętą krawędziową; 2 – z piętą płaszczyzną; 3 – z piętą punktową; 4 – z piętą wielościenną

Wielkość w mm	Odłupki z pow. naturalną					Odłupki jednokierunkowe						Odłupki wielokierunkowe				Razem	
	1	2	3	razem	%	1	2	3	4	razem	%	1	2	3	razem	N	%
6–10	7	–	–	7	18,42	7	2	–	–	9	16,98	1	1	–	2	18	15,93
11–15	2	2	–	4	10,53	9	9	1	–	19	35,85	2	–	–	2	25	22,13
16–20	6	2	1	9	23,68	8	7	–	–	15	28,3	–	6	1	7	31	27,43
21–25	2	2	–	4	10,53	4	2	–	1	7	13,21	1	2	–	3	14	12,39
26–30	2	4	2	8	21,05	2	1	–	–	3	5,66	1	3	–	4	15	13,27
31–35	1	2	1	4	10,53	–	–	–	–	–	–	1	1	–	2	6	5,31
36–40	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	1	0,88
41–45	–	2	–	2	5,26	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	3	2,65
Razem	20	14	4	38		30	21	1	1	53		6	15	1	22	113	

Grupa eksploatacji wiórowej. Jest to trzecia pod względem liczebności grupa materiałów krzemienych odkrytych na osadzie w Ptaszkowicach. Obejmuje 9,91% całego inwentarza (17,49% jeśli nie uwzględnimy okruców). Do grupy tej należą rdzenie i wióry.

Rdzenie wiórowe. W inwentarzu zarejestrowano cztery okazy. Wszystkie wykonane są z miejscowych krzemieni narzutowych. Są to: 1 rdzeń wiórowy, jednopiętowy, silnie wyeksploatowany z piętą, bokiem i tyłem przygotowanym (ryc. 12: 1); 2 mocno wyeksploatowane rdzenie pierwotnie wiórowe, jednopiętowe, w ostatniej fazie odbijano z nich także odłupki, jeden z nich ma piętę, tył i część boków nieprzygotowane (ryc. 12: 2), drugi zarówno piętę, jak i boki starannie zaprawione (ryc. 12: 3); 1 mocno wyeksploatowany rdzeń wiórowy, jednopiętowy, w ostatniej fazie wykorzystywany jako tłuk.

Wióry z powierzchnią naturalną. Wskazują na dążenie do uzyskiwania wiórów już na początku obtłukiwania okruców surowca narzutowego. Wióry z powierzchnią naturalną wykorzystywano też do robienia narzędzi (ryc. 12: 9). Wszystkie odkryte okazy są złamane.

Wióry od rdzeni jednopiętowych. Reprezentują bogate spektrum surowcowe. Poza okazami z krzemieni narzutowych (ryc. 12: 8, 14, 15), i przepalonymi, odkryto w Ptaszkowicach wióry wykonane z krzemienia świeciechowskiego, czekoladowego (ryc. 12: 6, 7; 13: 15), jurajskiego podkrakowskiego (ryc. 12: 15) i jurajskiego odmiany G (ryc. 12: 11). Większość z nich jest złamana. Choć nie noszą czytelnych makroskopowo śladów pracy, nie można wykluczyć, iż przynajmniej niektóre z nich były wykorzystywane jako narzędzia.

Wióry metryczne. W analizowanym inwentarzu dwa okazy mają proporcje wiórowe, ale nie przejawiają innych cech typowych dla wiórów. Mogły zostać odbite od rdzeni w fazie produkcji, kiedy uzyskiwano z nich także odłupki. Nie można wykluczyć, iż są efektem innych działań produkcyjnych.

Grupa odpadów z siekier. Odkryto jeden odłupek gładzono odbity od siekiery czworosiennej z krzemienia kredowego narzutowego. Odpady takie powstawały w trakcie pracy siekierami (por. D. S. Olausson 1983). Na niżowych stanowiskach KPL, gdzie brakowało dobrego surowca krzemienne-

go, były niekiedy wykorzystywane do robienia narzędzi (np. A. Pelisiak 2002a).

Grupa łuszczni. W Ptaszkowicach reprezentowana jest wyłącznie przez łuszcznie (brak łuszczek). Odkryto 10 okazów, w tym 5 zachowanych fragmentarycznie. Poza jednym (przepalonym) są one wykonane z krzemieni kredowych narzutowych (ryc. 12: 5; 13: 9, 11, 12, 16, 17, 19).

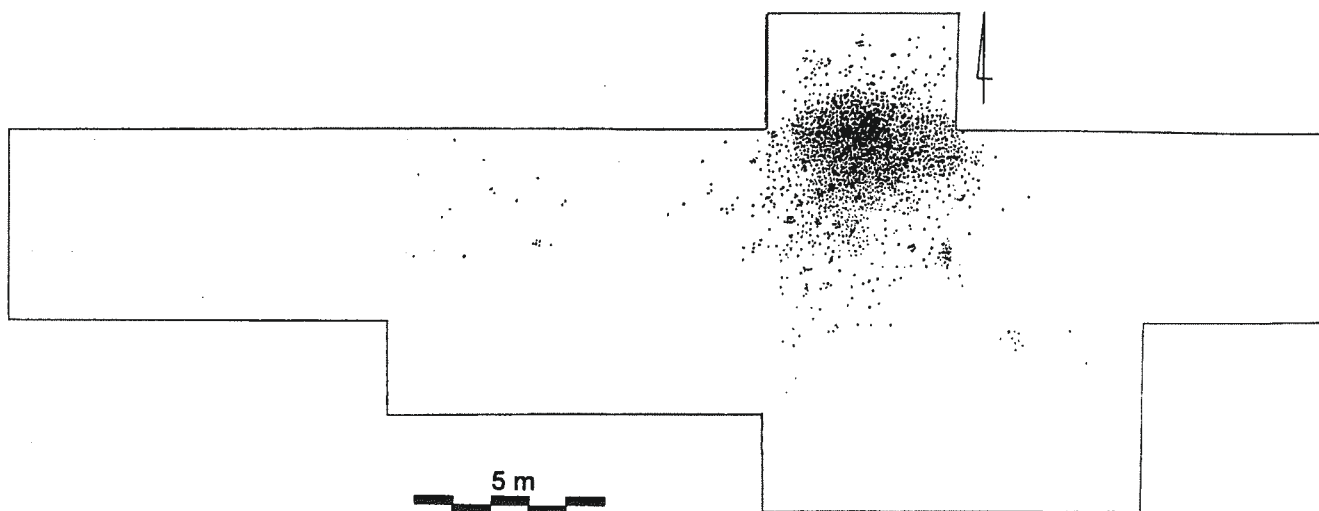
Narzędzia (tabela 4). Grupa ta obejmuje 25 przedmiotów sklasyfikowanych w ramach 9 kategorii typologicznych. Spektakularnym znaleziskiem jest drapacz wiórowy wykonany z krzemienia wołyńskiego (ryc. 12: 4). Ma półokrągłe, lekko skośne w stosunku do osi wióra drapisko. Jedna krawędź jest drobno retuszowana, druga mocno spracowana, wyświecona. Na drapisku nie stwierdzono jakichkolwiek śladów używania. Rozmieszczenie śladów pracy wskazuje na używanie narzędzia jako noża lub wkładki sierpa (?). Drapisko pełniło rolę zatępiska ułatwiającego umieszczenie narzędzia w oprawie, lub pracę nim gołą ręką.

Licześniejsze są drapacze zrobione z odłupków. Wśród 6 okazów 4 wykonane są z krzemieni narzutowych, dwa zaś z krzemienia czekoladowego (ryc. 13: 3). Z krzemieni narzutowych zrobiono: 1 drapacz wachlarzowaty (zachowany

Tabela 4

Ptaszkowice, stan. 3. Struktura typologiczno-surowcowa narzędzi krzemienych. 1 – forma narzędzia; 2 – krzemień kredowy narzutowy, 3 – krzemień czekoladowy; 4 – krzemień wołyński; 5 – krzemień przepalony; 6 – razem

	1	2	3	4	5	6
Drapacze wiórowe	–	–	–	1	–	1
Drapacze odłupkowe	–	4	2	–	–	6
Drapacze z okruców	1	–	–	–	–	1
Wióry retuszowane	1	–	–	–	1	2
Wióry spracowane	1	–	–	–	–	1
Rylce	2	–	–	–	–	2
Półtylczaki	1	–	–	–	–	1
Odłupki retuszowane	–	8	–	–	2	10
Okrucy retuszowane	1	–	–	–	–	1
Razem	19	2	2	1	3	25

Ryc. 14. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia polepy w warstwie kulturowej w części B stanowiska

Abb. 14. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Bekleidung in der Kulturschicht, Teil B der Fundstelle

Рис. 14. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия обмазки в культурном слое памятника на участке В

fragmentarycznie), 1 drapacz z odłupka z powierzchnią naturalną; oraz 2 okazy z półstromym drapiskiem. Z odłupków z krzemienia czekoladowego wykonano dwa drapacze. Pierwszy z nich ma strome drapisko i boki retuszowane na stronie górnej. Drapacz drugi ma drapisko półstrome i nieretuszowane boki. Formą specyficzną jest duży makrodrapacz z naturalnego okrucha z krzemienia kredowego narzutowego z bardzo stromym drapiskiem.

Na badanej części stanowiska odkryto dwa retuszowane wióry. Pierwszy z nich, nieregularny z krzemienia kredowego narzutowego, ma jedną krawędź retuszowaną na stronie górnej (ryc. 12: 12), drugi zaś, przepalony, także ma retuszowaną jedną krawędź (ryc. 13: 7). Jeden nieretuszowany wiór z krzemienia narzutowego ma czytelne ślady pracy (ryc. 13: 13). Przejawiają się wyświeceniem jednej krawędzi. Dwa zarejestrowane w inwentarzu rylce klinowe, podobnie jak półtylczak, wykonane są z krzemienia narzutowego.

Najliczniejszą kategorią narzędzi są odłupki retuszowane. Odkryto 10 okazów, z których 8 wykonano z krzemienia kredowego narzutowego. Dwóch na skutek przepalenia nie sklasyfikowano surowcowo. W grupie odłupków retuszowanych, trzy okazy mają jedną krawędź retuszowaną na stronie górnej (ryc. 13: 4, 14), cztery – jedną krawędź retuszowaną na stronie dolnej (ryc. 13: 5, 6, 8, 13), a jeden ma krawędzie retuszowane zwrotnie (ryc. 13: 1). Formą specyficzną w tym inwentarzu jest narzędzie nawiązujące do odłupkowych noży z tycem (ryc. 13: 2). Ma jedną krawędź retuszowaną na stronie górnej, tylec zaś naturalny.

Inwentarz narzędziowy uzupełnia naturalny okruch z krzemienia narzutowego z jedną krawędzią retuszowaną obustronnie. Formą typologicznie odbiegającą od wytwórczości neolitycznej jest drapacz wiórowy z krzemienia czekoladowego (ryc. 13: 10).

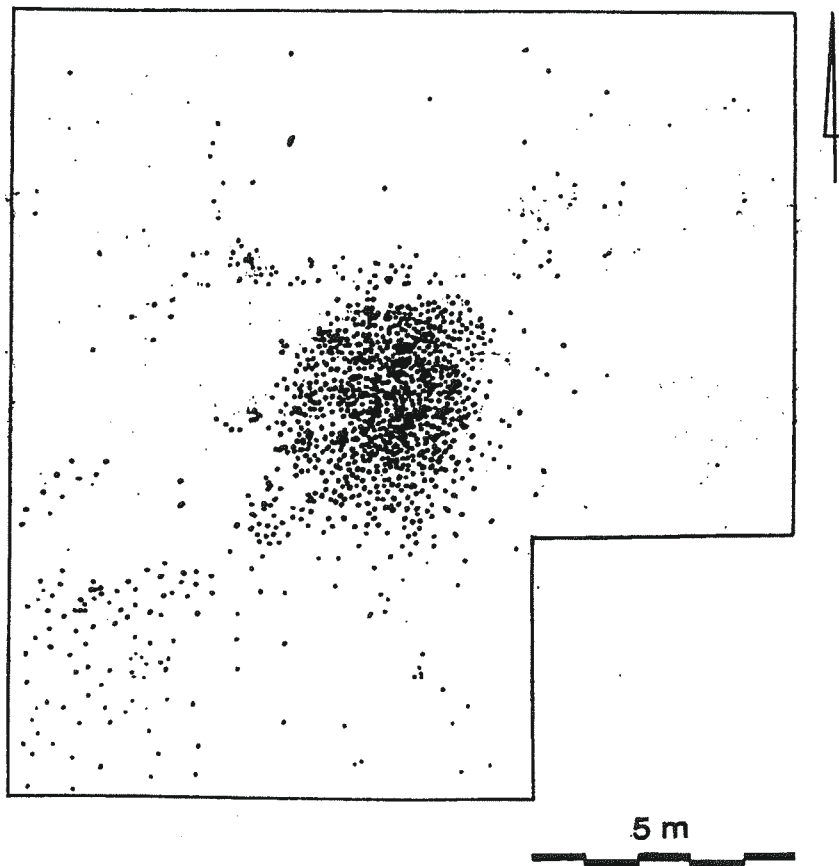
Inwentarz kamienny z osady KPL w Ptaszkowicach nie odbiega generalnie od innych zespołów tej kultury z dorzeczna Grabi (por. A. Pelisiak 2002a; 2002b). Jego cechami

charakterystycznymi są: dominowanie lokalnych krzemieni narzutowych oraz generalne ubóstwo form. Mała ilość narzędzi oraz skrajne ich zużycie sugerują pozostawienie przez mieszkającą tu społeczność KPL tylko przedmiotów już nieprzydatnych. Wszystkie narzędzia oraz surowiec, mogące być jeszcze wykorzystane, zostały zabrane w chwili opuszczenia osady. Odkryty w trakcie badań wykopaliskowych inwentarz nie daje jednak rzeczywistego obrazu krzemieniarstwa tej społeczności. Zakładając, iż formy przydatne do użycia zastały zabrane, należy spodziewać się, że znacznie bardziej rozbudowany był garnitur narzędziowy. Przypuszczamy, iż więcej niż wynikałoby z odkrytego inwentarza, używano narzędzi wiórowych, być może wykonanych również z surowców niemiejskich oraz siekiery.

3.3. MATERIAŁY KAMIENNE

Inwentarz kamienny z badanej części stanowiska składa się z 137 przedmiotów. Mając na uwadze eoliczny charakter podłoża na terenie stanowiska należy przyjąć, iż wszystkie kamienie musiały być tutaj przyniesione. Zatem niezależnie od tego czy noszą ślady wykorzystania, czy też nie, w istocie są pozostałością związaną z mieszkającą tu grupą ludzi.

Wśród nich są fragmenty narzędzi, odpady produkcyjne oraz naturalne okruchy nie noszące wyraźnych śladów pracy. Grupę narzędzi tworzą fragmenty dwóch kamiennych siekier czworościennych oraz cztery ułamki kulistych rozcieraczy. W grupie odpadów produkcyjnych zwracają uwagę formy nawiązujące do odłupków kamiennych. Odkryto 9 takich przedmiotów. Wskazują one na obtłukiwanie brył kamienia. Te zabiegi mogły wiązać się z nadaniem odpowiedniego kształtu przyszłym rozcieraczom lub też z formowaniem siekier kamiennych. Nie można również wykluczyć, iż są pozostałością rdzeniowania skierowanego na pozyskanie odłup-

Ryc. 15. Ptaszkowice, stan. 3, woj. łódzkie. Planigrafia polepy w warstwie kulturowej w części C stanowiska
 Abb. 15. Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Planigraphie der Bekleibung in der Kulturschicht, Teil C der Fundstelle
 Рис. 15. Пташковицы, пам. 3, Лодзьское воев. Планиграфия обмазки в культурном слое памятника на участке С

ków wykorzystywanych jako narzędzia. Należy jednak zaznaczyć, że na odkrytych odłupkach nie natrafiono na ślady dalszego ich formowania czy używania jako narzędzi w formie nieobrobionej. W wypadku tej kategorii przedmiotów ewentualne ślady są bardzo trudne do stwierdzenia, choćby z powodu zniszczenia przez późniejsze, naturalne procesy podepozycyjne (działanie wody i piasku). Znaczna część pozostałych kamieni to okruchy, które mogły powstać w skutek celowego kawałkowania brył. Formy te, podobnie jak kamienie bez uchwytnych śladów wykorzystania są zapewne porzuconymi bryłami surowca, które spełnił swoje zadanie (na przykład jako różne podkłady) lub też zostały porzucone jako w ogóle nieprzydatne. Nie można również wykluczyć, iż jakaś część kamieni łączyła się, obecnie w sposób nieczytelny archeologicznie, z konstrukcjami osadowymi.

3.4. POLEPA

Na osadzie w Ptaszkowicach odkryto dużo brył polepy (ryc. 14, 15). Najczęściej są to bardzo drobne okruchy. Rejestrowano je przede wszystkim w obrębie opisanego dalej domu oraz w jego otoczeniu. W znacznie mniejszej ilości leżała na poziomie użytkowym w innych częściach osady. Większe bryły polepy mają często negatywy odcisniętych detali konstrukcyjnych. Jest to głównie plecionka z gałęzi o grubości do 3 cm oraz odciski sitowia lub trzciny. Warto podkreślić wyraźne ślady wygładzenia uchwycone na kilkunastu bryłach. Wskazują one jednoznacznie na staranne przygotowanie powierzchni ścian, w tym wypadku domu. W polepie nie stwierdzono negatywów czy przepalonych ziarniaków roślin. Warto odnotować, iż do przygotowania takiej „technicznej” masy glinianej dodawano, podobnie jak w wypadku masy ceramicznej, pociętych traw.

4. OBIEKTY

Na badanej części stanowiska odkryto pozostałości jednego domu. Dość regularny, prostokątny zarys o wymiarach 3,5 x 5 m wyznaczają warstwy brył polepy (ryc. 14). Jej grubość dochodziła do 25 cm. Na wielu większych bryłach zachowały się negatywy plecionki wykonanej z gałęzi o grubości najczęściej 2,5–3 m oraz odciski sitowia lub trzciny. Polepa stanowi niewątpliwie pozostałość zawalonych, spalonych ścian budynku. W obrębie skupiska polepy odkryto nieliczne fragmenty naczyń KPL oraz kilka przedmiotów krzemienianych, a także nieregularnie rozmieszczone niewielkie kamienie. Piaski podłoża w miejscu domu oraz w jego otoczeniu były przepalone na intensywnie czerwony kolor. W zachodniej części budynku usytuowane było palenisko. Na planie było owalne o wymiarach 1,3 x 0,8 m. W profilu rysowało się jako nieregularna, płytka niecka o głębokości do 20 cm licząc od poziomu identyfikacji. Wewnątrz rejestrowano nieliczne

i niewielkie przepalone kamienie. Nie stanowiły one obudowy. Zapewne ich rola sprowadzała się do utrzymywania wysokiej temperatury. Mogły służyć również jako podkładowe pod naczynia stawiane w palenisku. W zachodniej części budynku odkryto dołek posłupowy. Na planie był okrągły, zaś jego głębokość dochodziła do 80 cm. Trudno odpowiedzieć na pytanie, czy w konstrukcji tego domu zastosowano tylko jeden słup wbity w ziemię. Nie można bowiem wykluczyć, iż inne ślady po słupach nie zachowały się z powodu przepłukania wypełnisk wodami opadowymi.

Opisywany budynek, jak można wnosić z układu polepy, wzniesiony był na planie prostokąta. Jego powierzchnia mogła zawierać się między 16 a 20 m². Ściany wykonane były z plecionki z gałęzi oraz z trzciny lub sitowia. Były oblepione gliną, a ich powierzchnia prawdopodobnie wyglądała.

5. CHRONOLOGIA

W Ptaszkowicach zarejestrowano pozostałości osadnictwa KPL oraz z wczesnej epoki brązu. Ponadto, w trakcie badań powierzchniowych natrafiono na fragmenty naczyń z wczesnego średniowiecza. Nie odnotowano natomiast, zarówno na obszarze badanym wykopaliskowo, jak i wśród materiałów zebranych na powierzchni na jakiegokolwiek pozostałości zasiedlenia czy penetracji tego terenu w innych okresach pradziejowych. Obszary zasiedlone przez społeczności KPL i z wczesnego okresu epoki brązu na tym stanowisku wyraźnie się rozdzielały. Jest to ważne spostrzeżenie. Pozwala bowiem przypuszczać, iż zabytki z obu okresów, przynajmniej na badanym wykopaliskowo terenie, nie uległy przemieszaniu. Jest to podstawą domniemywania o jednokulturowym i względnie jednoczasowym charakterze odkrytych materiałów KPL.

Podstawowe znaczenie dla ustalenia chronologii osady KPL ma ceramika. Odkryty zespół charakteryzuje się sporym zróżnicowaniem pod względem ornamentyki. Zdobienie składa się przede wszystkim z układów słupków pod krawę-

dziami naczyń. Nie są to cechy diagnostyczne w aspekcie chronologii. Dla motywów drabinki przyjmowało się „epiwiórecką” metrykę, choć nie da się wykluczyć jej wcześniejszego datowania (M. Rybicka 1995, s. 14). Na ceramice z Ptaszkowic zarejestrowano motyw zygzaka z odciskanych słupków. Taka ornamentyka stosowana jest na Kujawach od fazy IIIA KPL na tamtym terenie (A. Koško 1981, s. 49). Uściślając chronologię fragmenty naczyń zdobione w strefie przykrawędnej wewnętrznej. Początki stosowania tej ornamentyki łączą się na Kujawach z fazą IIIB (A. Koško 1981, s. 49). Wobec braku elementów młodszych, datowanie osady KPL w Ptaszkowicach, stan. 3, najpewniej można łączyć z tym właśnie etapem rozwoju KPL w rejonie Kujaw. Nawiązując datowanie do osadnictwa KPL w Małopolsce, czas istnienia osady w Ptaszkowicach można odnosić do fazy II osiedla w Bronocicach (J. Kruk, S. Milisaukas 1983). Podobnie są datowane inne, badane wykopaliskowo osady KPL w dorzeczu Grabi (A. Pelisiak 2002a, 2002b).

6. UWAGI O ZAGOSPODAROWANIU PRZESTRZENNYM OSADY KPL

Osada KPL składała się z pięciu części. Trzy z nich objęto badaniami wykopaliskowymi. Na podstawie rozrzu tu ruchomego materiału zabytkowego można sądzić, iż każda z nich zajmowała obszar 400–500 m². Części badane wykopaliskowo są wyraźnie rozdzielone strefami, gdzie nie rejestrowano ruchomego materiału zabytkowego ani śladów urządzeń osadowych. Podobnie rzecz się ma na obszarze stanowiska rozpoznany tylko w trakcie szczegółowych badań powierzchniowych. Również tam, choć znaczne partie obszaru są zniszczone, czytelny jest układ ruchomego materiału zabytkowego w postaci wydzielających się skupisk o podobnej wielkości. Przypuszczamy, iż poszczególne skupiska są pozostałością zagród zasiedlonych przez rodziny. Gospodarstwa były rozmieszczone na planie wieloboku. Takie ich roz-

lokowanie względem siebie powodowało, iż w środku osady pozostawał niewielki niezabudowany plac (A. Pelisiak 2002c). Ten sposób organizacji osiedla jest odmienny w stosunku do cytowanych już innych osad z dorzecza Grabi, tj. w Dobroniu, stan. 1, i Andrzejowie, stan. 2. Na pierwszej z nich gospodarstwa rozmieszczone były bowiem szeregowo (A. Pelisiak 2002a). W Andrzejowie, stan. 2, nie odnotowano wyraźnie rozdzielających się przestrzennie gospodarstw. Warto jednak podkreślić, iż na tej osadzie czytelna jest tendencja do kolistej aranżacji osiedla, przy czym koncentrycznie, wokół wyraźnego placu w środku osady są rozlokowane nie poszczególne gospodarstwa, a różnego rodzaju budowle i urządzenia osadowe (A. Pelisiak 2002b).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Kopacz J., Pelisiak A.
1988 *Rejon pracowniano-osadniczy nad Krztynią. Z badań nad technikami produkcji siekier*, „Spr. Arch.”, t. 40, s. 347–356.
- Kośko A.
1981 *Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.
- Kruk J., Milisauskas S.
1983 *Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic*, woj. Kieleckie, „APolski”, t. 28, z. 2, s. 257–320.
- Olausson D. S.
1983 *Lithic Technological Analysis of the Thin-Butted Flint Axe*, „Acta Archaeologica”, t. 53, s. 1–87.
- Pelisiak A.
1985 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na osadzie kultury pucharów lejkowatych na stan. I w Dobroniu*, woj. sieradzkie, w latach 1982–1983, „Spr. Arch.”, t. 37, s. 9–27.
- 1991 *Kultura pucharów lejkowatych w dorzeczu Grabi: terytorium eksploatowane przez osadę*, „APolski”, t. 36, z. 1–2, s. 73–92.
- 2002a *Organizacja wewnętrzna osad ludności kultury pucharów lejkowatych. Dobroń, stan. I, Polska środkowa*, „MSROA”, t. 23, s. 55–122.
- 2002b *Ze studiów nad osadnictwem kultury pucharów lejkowatych w dorzeczu Grabii. Andrzejów, stan. 2, woj. łódzkie*, „Spr. Arch.”, t. 53, s. 165–198.
- 2002c *Osadnictwo, gospodarka i społeczeństwo kultury pucharów lejkowatych na piaszczystych terenach Niżu Polskiego*, Rzeszów (w druku).
- Rybicka M.
1995 *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. przed Chr. na Kujawach. Kultura pucharów lejkowatych i amfor kulistych na Pagórach Radziejowskich*. Łódź.

Andrzej Pelisiak

Ptaszkowice, Fundstelle 3, Kreis Zduńska Wola, Łódź – Wojewodschaft. Siedlung der Trichterbecherkultur

Zusammenfassung

Die Siedlung der Trichterbecherkultur wurde infolge der Geländebegehungen, die 1985 im Rahmen des Projekts „Archäologisches Bild Polens”(AZP) durchgeführt wurden, freigelegt. Im Jahre 1987 hat man auf der Fundstelle und in ihrer Umgebung genaue Geländebegehungen und in den Jahren 1988 und 1999 Ausgrabungen durchgeführt. Man erforschte das Gebiet von 900qm. Es wurden 1035 Keramikfragmente, 465 Feuersteinfunde, Steingegenstände, Bekleidung und winzige Tierknochenfragmente exploriert. Die

Siedlung bestand aus 5 Hauswirtschaften, die auf dem Viereckplan verteilt waren. In der Mitte befand sich ein unbebauter Platz. In jeder Wirtschaft gab es ein Pfostenhaus mit den mit Lehm beklebten Flechtwerkwänden. Aufgrund der Keramikverzierung kann man die Datierung der Trichterbechersiedlung in Ptaszkowice auf die Phase IIIB dieser Kultur auf dem Gebiet von Kujawy und auf die Phase II der Siedlung in Bronocice zurückführen.

Андрей Пелисяк

Пташковицы, пам.3, пов. Здуњска Воля, Лодзьское воев. Поселение культуры воронковидных сосудов

Резюме

Поселение КВС в Пташковицах, пам.3 выявлено во время археологической разведки АСП в 1985 году. В 1987 году на памятнике и прилегающей территории предприняты тщательные поисковые работы, в 1988 и 1989 – раскопки. Исследована поверхность площадью 900 м². Обнаружены 1035 фрагментов керамики, 465 находок из кремня, каменные предметы, обмозка и мелкие фрагменты костей животных. Поселение состоит из пяти

хозяйств, расположенных на плане четырехугольника. В середине поселения была незастроенная площадка. В каждом хозяйстве имелся в наличии дом столбовой конструкции со стенами из плетенки, облепленной глиной. На основании орнаментирования керамики датировку поселения КВС в Пташковицах можно отнести к фазе IIIB этой культуры в Куявии и фазы II поселения в Броночицах.